

УДК: 581.526.43 : 581.14/.95 : 712.4

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ЦПКіВ ім. М. ГОРЬКОГО м. ХАРКІВ

Гончаренко Я.В., Никитюк Л.В.

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Комплексна оцінка сучасного стану ЦПКіВ ім. М. Горького м. Харків. Гончаренко Я.В., Никитюк Л.В. – У статті наведено результати комплексної оцінки ЦПКіВ ім. М. Горького м. Харків після реконструкції 2012 року. Після реконструкції в парку залишилось дуже мало елементів, котрі розповідали про його історію і етапи формування, а першочергова мета – створення парку для прогулянок, на зразок Булонського парку, – порушена. Усі ці зміни викликані сучасними потребами відвідувачів. З'явилося багато атракціонів, поява яких робить парковий комплекс на сучасному етапі аналогом Диснейленду.

Зонування території, наявність великої кількості алей, окремих малих архітектурних форм, квітників, газонів, солітерів та інших компонентів надає можливість контролювати рекреаційні навантаження з метою запобігання необоротних дигресій, що спостерігались на окремих ділянках до реконструкції.

Встановлено склад дендрофлори, котрий налічує 85 видів і форм дерев та кущів. В озелененні використовувались представники дендрофлори, що належать до двох відділів із перевагою *Magnoliophyta* (79 %), серед яких 44 % є декоративноквітучими та 56 % видів мають декоративні листки під час вегетаційного періоду. Особливу цінність для озеленення під час зимового періоду становлять представники *Pinophyta*, оскільки вони зберігають декоративний вигляд у цей час. Але *Larix decidua* '**Pendula**' та *Ginkgo biloba* L. – листопадні, тому взимку декоративного значення вони не мають.

Що стосується власне видового складу, то зазначимо, що із озеленення території були вилучені деякі види (*Armeniaca vulgaris* Lam., *Alnus incana* (L.) Moench, *Amelanchier ovalis* Medik., *Corylus avellana* L., *Juglans regia* L., *Populus alba* L., *P. balsamifera* L. *Ribes aureum* Pursh, *Sambucus nigra* L.). Більшість із них зростала на території, під яку відведено атракціони. Зазначимо, що висаджено й нові високодекоративні види – *Larix decidua* '**Pendula**', *Juniperus scopulorum* 'Blue Arrow', *Abies koreana* Wils., *Salix matsudana* 'Tortuosa', *Fraxinus excelsior* 'Pendula', *Cornus alba* 'Argenteomarginata'. На території також є багатовікові екземпляри інтродукованих та аборигенних видів, що мають історичну та наукову цінність.

Так, декоративний вигляд рослин зберігається протягом року і становить потенційну можливість для подальшого створення та удосконалення ландшафтних композицій. Таким чином, згідно із проведеною комплексною оцінкою, ЦПКіВ ім. М. Горького на сучасному етапі отримує 28 балів із 50 можливих.

The comprehensive assessment of the current state of Maxim Gorky Central Park for Culture and Recreation in Kharkiv city. Goncharenko Ya.V., Nykytiuk L.V. – The article provides the results of a comprehensive evaluation of Maxim Gorky Central Park for Culture and Recreation in Kharkov city after the reconstruction in 2012. After the reconstruction of the park there are very few items left which tell about its history and stages of formation. The primary purpose of creating a park for walks, like that of “Bois de Boulogne” park is broken. All of these changes are caused by the modern needs of visitors. Many park toys have appeared and nowadays this park resembles Disneyland.

Area zoning, a large number of paths, separate small architectural items, flower beds, lawns and other components allow to control recreational load to prevent irreversible digressions that were observed in some areas before the reconstruction.

It has been determined that dendroflora composition consists of 85 species and forms of trees and bushes. There are representatives of dendroflora that belong to 2 groups with Magnoliophyta (79%) domination that consists of 44% ornamental flowering plants and 56% have ornamental leaves during vegetative period. The representatives of *Pinophyta* have special value during winter season as they keep their ornamental look within this period. However, *Larix decidua* 'Pendula' and *Ginkgo biloba* L. are deciduous and are not of much ornamental value.

As for species composition itself, some species were excluded from planting of greenery (*Armeniaca vulgaris* Lam., *Alnus incana* (L.) Moench, *Amelanchier ovalis* Medik., *Corylus avellana* L., *Juglans regia* L., *Populus alba* L., *P. balsamifera* L. *Ribes aureum* Pursh, *Sambucus nigra* L.). Most of them grew on the territory that was allotted for park toys. Also new ornamental species were planted - *Larix decidua* 'Pendula', *Juniperus scopulorum* 'Blue Arrow', *Abies koreana* Wils., *Salix matsudana* 'Tortuosa', *Fraxinus excelsior* 'Pendula', *Cornus alba* 'Argenteomarginata'. There are centuries-old specimens of introduced and local species that have great historical and scientific value.

Thus, ornamental look of plants is kept during the year and it gives a potential for further creation and improvement of landscape composition. So, according to the comprehensive estimation Maxim Gorky Central Park for Culture and Recreation receives 28 points of 50 possible.

Key words: greening, parks, decorativeness.

ВСТУП

Система зелених насаджень промислових міст, одним із яких є Харків, складається із сукупності внутрішньоміських і позаміських насаджень різного функціонального призначення. До них належать насамперед парки культури і відпочинку – зелені масиви, що за розмірами, розміщенням, розташуванням на плані населеного пункту і природними характеристиками забезпечують найкращі умови для культурного відпочинку, проведення культурно-просвітньої роботи та організації фізкультурно-спортивних заходів [9]. Антропогенний вплив, особливо нерегульований, може завдати шкоди фітоценозам, що призведе до їх негативних незворотних змін. З метою запобігання таким явищам проводяться реконструкції парків. Зазначимо, що важливим є не тільки проведення реконструкції, але й моніторинг оновленого стану насаджень, що допоможе виявити подальші шляхи удосконалення озеленювальних робіт.

Метою нашого дослідження була комплексна оцінка сучасного стану ЦПКіВ ім. М. Горького м. Харків. Для досягнення мети виконувались наступні завдання:

- за літературними джерелами ознайомитись з етапами розвитку парку;
- проаналізувати результати останньої реконструкції парку;
- скласти список дендрофлори парку та провести системний аналіз;
- виявити раритетні, вікові та декоративні дерева і кущі.

Об'єкт дослідження – дендрофлора ЦПКіВ ім. М. Горького.

Предмет дослідження – планувальна структура, особливості просторової організації рослинних композицій та декоративність дерев і кущів.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження проводились протягом вегетаційного періоду 2013 року в ЦПКіВ ім. М. Горького м. Харків. Систематичний склад дендрофлори визначено шляхом рекогносцирувальних обстежень насаджень. Натурним обстеженням передувала робота з літературою, архівними та лісовпорядними матеріалами. Визначення дерев і кущів проводили за допомогою визначників [6]. Декоративність оцінювали за методикою О.Г. Хороших та О.В. Хороших, що враховує основні морфологічні ознаки та їх деталізацію [10]. Комплексна оцінка сучасного стану парку проводилась із урахуванням критеріїв, що були виділені Н.О. Олексійченко [8], та за допомогою методики, розробленої на їх основі.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

У результаті проведених досліджень встановлено, що ЦПКіВ ім. М. Горького неодноразово підлягав реконструюванню, і не тільки з метою планувального благоустрою, що, в свою чергу, торкалося й асортименту рослин. Якщо на сучасному етапі парк знаходиться у центрі міста, то споруджуватись він починав на околицях. Саме від цього залежав і вибір дерев та кущів для його озеленення. Згідно із геоботанічним районуванням України [2; 5] Харківська область належить до двох геоботанічних округів: Лівобережного лісостепового з лучними степами і липово-дубовими лісами та Дніпровсько-Донецького – з різнотравно-типчакково-ковилковими степами, байрачними лісами та заплавами луками. Серед лісових насаджень міста Харкова переважають сухі та свіжі кленово-липові діброви природного порослевого походження 3-4 генерацій на лісових сірих і світло-сірих ґрунтах. Ці ценози є типовими для Лівобережжя України дібровами, які занесено до Зеленої книги України. Так, у 1893 році на місці природної діброви почалося спорудження Миколаївського парку, котрий офіційно було відкрито у 1907 році. На площі 98 га було висаджено автохтонні й інтродуковані дерева та кущі (біля 58 видів і сортів), споруджені квітники, алеї, МАФ, центральну площу, що стало аналогом Булонського парку [1; 7]. Станом на 2009 рік парк займав площу вже у 133 га, а в його озелененні брали участь 88 видів та форм дендрофлори [3; 4]. Під патронатом мера Харкова Г.А. Кернеса у 2012 році відбулося перепланування та удосконалення парку.

На сучасній території парку виділено п'ять тематичних зон із атракціями: Дитяча, Середньовічна, Екстремальна, Французька, Ретро-зона. Кількісний склад дендрофлори залишився майже незмінним – біля 85 видів і форм. Аналіз систематичної структури дендрофлори, що відображено на рис.1, показав домінування представників з відділу *Magnoliophyta* – 67 видів і форм, а *Pinophyta* представлені 18 видами і формами.

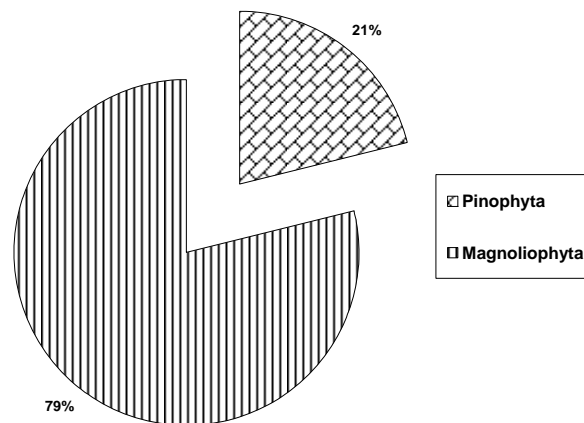

Рис. 1. Систематичний склад дендрофлори ЦПКіВ ім. М. Горького

Особливу цінність для озеленення під час зимового періоду становлять представники *Pinophyta*, оскільки зберігають свій декоративний вигляд. Але *Larix decidua* '**Pendula**' та *Ginkgo biloba* L. листопадні, тому взимку декоративного значення вони не мають.

Що стосується власне видового складу, то із озеленення території були вилучені деякі види (*Armeniaca vulgaris* Lam., *Alnus incana* (L.) Moench, *Amelanchier ovalis* Medik., *Corylus avellana* L., *Juglans regia* L., *Populus alba* L., *P. balsamifera* L. *Ribes aureum* Pursh, *Sambucus nigra* L.). Більшість із них зростала на території, яку відведено під атракціони. Але висаджено й нові високодекоративні види – *Larix decidua* '**Pendula**', *Juniperus scopulorum* 'Blue Arrow', *Abies koreana* Wils., *Salix matsudana* 'Tortuosa', *Fraxinus excelsior* 'Pendula', *Cornus alba* 'Argenteomarginata'.

Відділ *Magnoliophyta* налічує 30 декоративноквітуючих видів і форм. Оцінка декоративності рослин за методикою О.Г. Хороших та О.В. Хороших [10] дозволила виділити за рядом морфологічних ознак ранньоквітуючу *Forsythia suspensa* (Thunb.) Vahl. Окрему групу становлять декоративнолистяні види і форми (37), серед яких особливо привертають увагу *Berberis thunbergii* DC, *Salix babylonica* L., *Cornus alba* L.

На думку фахівців, одним із важливих питань у сфері використання зелених об'єктів є оцінка їх сучасного стану та загальної декоративності в цілому [8]. Згідно із переліком критеріїв для надання комплексної оцінки сучасного стану парків, було проведено аналіз території ЦПКіВ ім. М. Горького, що відображено у табл. 1.

Проаналізувавши дані попередніх досліджень, ми встановили, що стосовно ЦПКіВ ім. М. Горького є відомості різного характеру, як щодо історії його створення, так і щодо розвитку. За цим критерієм парку надано оцінку у 4 бали.

На сьогодні є достовірні дані в офіційних джерелах щодо дати створення об'єкта, архітекторів, що брали у цьому участь, є іконографічні й картографічні матеріали окремих періодів розвитку, окремі дані щодо видового складу рослин

тощо. У зв'язку із останньою глобальною реконструкцією за наявності елементів планувальної структури, що характерні для періоду розквіту об'єкта та інших періодів його існування, збереглися лише деякі окремі композиційні вісі та акценти, і тому оцінка може становити тільки два бали.

Таблиця 1

Облік сучасного стану ЦПКіВ ім. М. Горького

Критерії оцінки	Бали, що надано та максимальні
Наявність письмової інформації щодо історії створення та розвитку об'єкта	4/5
Планувальна структура	2/5
Композиція рослинності та особливості просторової організації	4/5
Видовий склад деревних насаджень	4/5
Раритетні види та вікові дерева	3/5
Архітектурні споруди	1/5
Археологічна цінність окремих ділянок	0/5
Дорожньо-стежкова мережа	3/5
Водойми	4/5
Газонний покрив та квітникове оформлення	3/5
Загальний бал	28/50

Під час оцінювання композиції рослинності та особливостей просторової організації парку, нами відмічено, що збереглися лише деякі ділянки на території, котрі відповідають періоду розквіту. Тому за цим критерієм парк оцінюється у чотири бали. У парку збереглися окремі екземпляри природної діброви, що відповідають періоду розквіту, пізніше вони були доповнені новими, не притаманними даному комплексу в період розквіту, посадками, внаслідок чого парк отримує оцінку чотири бали. Наявність на території багатовікових екземплярів інтродукованих та аборигенних видів дерев, що мають історичну та наукову цінність, дає можливість надати три бали за цим критерієм. Лише один бал надано за оцінкою архітектурних споруд. Це пов'язано із тим, що архітектурні пам'ятки відсутні, наявні споруди, побудовані у різні історичні періоди, також споруджено багато нових цікавих декоративних елементів. На території парку відсутні археологічно цінні ділянки. Наявність структури дорожньо-стежкової мережі, хоча й заміненої, майже в усьому парку дозволяє поставити три бали за цим показником. Чотири бали надано за задовільний стан всіх штучно створених водойм, гідротехнічних споруд та їх функціонування порівняно з періодом розквіту. Елементи квіткового оформлення розміщені в місцях, де їх не було у період розквіту об'єкта, і тому цей критерій оцінюється у три бали. Таким чином, згідно із проведеною комплексною оцінкою ЦПКіВ ім. М. Горького на сучасному етапі отримує 28 балів із 50 можливих.

ВИСНОВКИ

1. Після реконструкції в парку залишилось дуже мало елементів, що розповідають про його історію, також порушена першочергова мета – створення парку для прогулянок. Усі ці зміни викликані сучасними потребами відвідувачів. З'явилося багато атракціонів, що роблять парковий комплекс на сучасному етапі аналогом Диснейленду.

2. Зонування території, наявність великої кількості алей, окремих МАФ, квітників, газонів, солітерів та інших компонентів надає можливість контролювати рекреаційні навантаження з метою запобігання необоротних дигресій, що спостерігались на окремих ділянках до реконструкції.

3. В озелененні застосовуються представники дендрофлори, що належать до двох відділів із переважанням *Magnoliophyta* (79%), серед яких 44% декоративноквітуючі та 56% видів мають декоративні листки під час вегетаційного періоду. Таким чином, декоративний вигляд зберігається протягом року і становить потенційну можливість для подальшого створення та удосконалення ландшафтних композицій.

Література

1. Андреева Г.К. Знакомьтесь: Харьков / Г.К. Андреева, В.В. Олейник. – Харьков : Прапор, 1982. – 95 с.
2. Білик Г.І. Геоботанічне районування Української РСР / Г.І. Білик, Е.М. Брадїс // Український ботанічний журнал. – 1962. – Т. 19. – С. 4-5.
3. Гончаренко Я.В. Голонасінні в озелененні парків міста Харкова / Я.В. Гончаренко // Біологія та валеологія : зб. наук. праць Харківського держ. пед. ун-ту. – Х., 2001. – Вип. 4. – С. 120-125.
4. Гончаренко Я.В. Представники Rosaceae Juss. в озелененні парків міста Харкова / Я.В. Гончаренко // Біологія та валеологія : зб. наук. праць Харківського держ. пед. ун-ту. – Х., 2002. – Вип. 5. – С. 78-83.
5. Горелова Л.Н. Растительный покров Харьковщины : Очерк растительности, вопросы охраны, аннотированный список сосудистых растений / Л.Н. Горелова, А.А. Алехин. – Х. : Издательский центр Харьковского национального университета им. В.Н. Каразина, 2002. – 213 с.
6. Калініченко О.А. Декоративна дендрологія : навч. посібн. / О.А. Калініченко. – К. : Вища шк., 2003. – 199 с.
7. Нестеренко З.Н. Зеленое богатство Харьковщины / З.Н. Нестеренко. – Х. : Прапор, 1983. – 112 с.
8. Олексійченко Н.О. Критерії комплексної оцінки сучасного стану та збереженості історичних парків на території Центральнопридніпровської височинної області [Електронний ресурс] / Н.О. Олексійченко, Н.В. Гатальська. // [Лісове і садово-паркове господарство](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/licgoc_2012_2_10.pdf). – 2012. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/licgoc_2012_2_10.pdf
9. Рубцов Л.И. Справочник по зеленому строительству / Л.И. Рубцов, А.А. Лаптев. – К. : Будивельник, 1971. – 309 с.

10. Хороших О.Г. Шкала комплексної оцінки декоративних ознак деревних рослин. / О.Г. Хороших, та О.В. Хороших // Науковий вісник. Дослідження, охорона та збагачення біорізноманіття: зб. наук.-техн. пр. – Львів : УкрДЛТУ, 1999. – Вип. 9.9. – 300 с.

Комплексная оценка современного состояния ЦПКиО им. М. Горького г. Харьков. Гончаренко Я.В., Никитюк Л.В. – Приведены результаты комплексной оценки ЦПКиО им. М. Горького после реконструкции в 2012 году. Установлен состав обновленной дендрофлоры, которая включает 85 видов и форм, выявлены виды, которые были посажены и не сохранившиеся. Отмечено наличие зонирования на территории парка, что дает возможность регуляции рекреационных нагрузок, которые приводят к необратимым дигрессиям на некоторых участках.

Ключевые слова: озеленение, парки, декоративность.